

Antik ya da Eski Sağlık İnançlarının Günlük Yaşam Üzerindeki Etkileri

The Effects of Ancient or Old Health Beliefs on Daily Life: Review

M. Mümtaz MAZICIOĞLU,^a
Elif DENİZ ŞAFAK,^a
Ertuğrul EŞEL,^b
Hasan Basri ÜSTÜNBAŞ,^a
Asuman GÖLGELİ^c

^aAile Hekimliği AD,

^bPsikiyatri AD,

^cFizyoloji AD,

Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi,
Kayseri

Geliş Tarihi/Received: 29.01.2015

Kabul Tarihi/Accepted: 03.03.2015

*Bu derleme, 21. yüzyıl Penceresinden
Kültür ve Kimlik Sempozyumu
(26-28 Mayıs 2014, Bakü, Azerbaycan)'nda
sözlü bildiri olarak sunulmuştur.*

Yazışma Adresi/Correspondence:

Elif DENİZ ŞAFAK

Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi,

Aile Hekimliği AD, Kayseri,

TÜRKİYE/TURKEY

elif25deniz@hotmail.com

ÖZET İnsanlığın oluşumundan bu yana, tüm kültürlerde fiziksel ya da ruhsal (doğaüstü) olmak üzere iki gerçeklik olduğuna inanılmaktadır. Doğaüstü; gizemlidir, deneyim dışıdır, doğrulanamaz, tanımlanması zordur. Bu yüzden olayların doğaüstü gerçekliğe bağlanarak yönetilmeye çalışılması insanlığa daha cazip gelmiştir. Bu doğaüstü gerçeklik mevcut hastalıkların tedavisinde bitkilerden ilaç yapmak, yatırları ziyaret etmek, muska yazmak/yazdırmak veya bir ocaklıya görünmek şeklinde çeşitli inanışlar ya da uygulamalar olarak tezahür edebilir. Bilimsel metodun henüz oluşmadığı ve bilimsel bir bilgi birikiminin henüz gelişmediği dönemlerde doğa olaylarının açıklanmasında mitler devreye girmektedir. Öyle ki her coğrafi bölgenin kendine özgü mitlerinde rastlanılan kahramanlar başka adlarla ama benzer olay örüntüleri içerisinde başka zaman ve mekanlarda da ortaya çıkmışlardır. Gelişen tıbbi bilgiye rağmen bu tür inanış ve uygulamalar, karşılaşılan hastalıkların kontrolünde ya tek başına ya da tıbbi tedavilere ek olarak günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir ve devam edecek gibi görünmektedir. Tarih dönemleri boyunca sağlık inançları da Şamanizm, Budizm, Musevîlik gibi din ve din dışı inanışlardan etkilenerek bugüne kadar gelmiştir. Bu inanışlar ve girişimlerin asıl amacı ortadan kaybolmuş olsa da bunlar bireysel veya sosyal bir antite olarak sağlıksız durumların üstesinden gelmek için bilinçsiz bir otomatik davranış şeklinde hala ortaya çıkmaktadır. Bu inanış ya da uygulamaların kaygının giderilmesi, ölüm korkusunun azaltılması, inanç gücü ile adletsizliklere tahammülü artırmada önemli bir rolü vardır. Tüm bu sağlık inançları ve ritüeller hastalıkların üstesinden gelmede bireysel direnci artırabilir ve sosyal dayanışmayı geliştirebilirler. Ayrıca sağlık inanışlarının farkında olmak doktorlara hastalıkların üstesinden gelebilmeleri için klinik uygulamalarında önemli katkılar sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık tutumu; biyoetikler; toplum hekimliği

ABSTRACT It is believed that there are two truths which are physical and spiritual (supernatural). Supernatural is mysterious, nonexperimental, improvable and difficult to define. Because of these managing events by linking to supernatural truth has always been attractive to human being. This supernatural truth can appear as producing drug from plants, visiting graveyards of saints, preparing/to make same one prepare amulet or somebody who is believed to have spiritual power to treat diseases. In periods when scientific method and information has not been developed in explanation of natural events myths has been used. Such that heroes encountered in myths specific for a certain geographical region has been appear in different times and locations. This type of beliefs and interventions to control the encountered diseases are still been used and continue to be used. During the history the health beliefs are influenced by religions and non-religious beliefs like Shamanism, Buddhism, and Judaism. Although the primary aim of these beliefs and interventions may have been disappeared they may still exist as an individual or social entity to overcome unhealthy situations unconsciously as an automatic behavior. The health beliefs and related interventions may have a significant role to relieve decrease the fear of death and anxiety, and intolerance to injustice. All kind of health beliefs and rituals related with these rituals may increase individual strength and develop social solidarity to overcome illnesses. Additionally, awareness of health beliefs may have significant contribution to clinical practice of physicians to overcome the illness of patients.

Key Words: Attitude to health; bioethics; community medicine

doi: 10.5336/mdethic.2015-43844

Copyright © 2015 by Türkiye Klinikleri

Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2015;23(1):22-7

Bilinen tüm kültürlerde fiziksel ya da ruhsal (doğüstü) olmak üzere iki gerçeklik olduğuna inanılmaktadır. Doğüstü; gözlemlenebilen dünyanın dışında, ancak onunla temas halinde olduğuna inanılan olağan dışı âlemdir. Deneyim dışıdır, doğrulanamaz, gizemlidir, tanımlanması zordur.¹ Simgesel ve mistik üslup halk için açık ve pozitif üsluptan daha çekici olmakta, dolambaçlı ve şaşırtıcı telkinlere daha yüce bir değer verilmektedir.² Sağlıkla ilgili gerçekliklerin dini ayinler, kutsal nesnelere, kutsal yerler ve mitlerden etkilenmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Tıbbın gelişmediği çağlarda, insanlar kendi özel çabalarıyla hastalıkları tedavi etmeye çalışmışlardır. İnsanlar, mevcut hastalığı tedavi için çeşitli yöntemlere başlangıçtan beri sürekli başvurmuştur. Bunlar, bitkilerden ilaç yapmak, yatırırları ziyaret etmek, muska yazmak veya bir ocaklıya görünmek şeklinde tezahür etmektedir. Bu tür halk hekimliği uygulamalarını Türk edebî metinlerinde de görmekteyiz. Dede Korkut Kitabı'nda Boğaç Han'ın vurulmasından sonra, Boğaç'ın annesinin yanına hızır gelir ve çocuğun yarasını sıvazlar, “dağ çiçeği ile ananın sütü yaranın merhemidir” der ve ayrılır. Yine, Karacuk çoban kafirlerle savaşırken yaralanır ve kafirlerin leşinden ateş yakarak keçesinden isli kül yapıp yarasına basarak tedavi olur.³ Görüldüğü gibi daha o yıllarda kişiler kendi çaba ve yöntemleriyle hastalıkları tedavi etmeye çalışmıştır. Tıbbın bu baş döndürücü gelişimine rağmen günümüzde de hala eski alışkanlıklarını sürdüren, hastalıklarını “atadan görme” şekliyle tedavi eden veya ettiren kesim azımsanmayacak kadar fazladır.

Mitler ya da efsaneler doğal bir olgunun uygar olamayan bir zeka tarafından açıklanmasıdır, bunlarda ilkel bilimi arama çabası boşunadır şeklinde tanımlanmaktadır.⁴ Bilimsel bir bilgi birikiminin henüz gelişmediği ve bilimsel metodun oluşmadığı dönemlerde doğa olaylarının açıklanmasında mitler devreye girmektedir. Öyle ki her coğrafi bölgenin kendine özgü mitlerinde rastlanılan kahramanlar başka adlarla ama benzer olay örüntüleri içerisinde ortaya çıkmışlardır. İlkel mitolojide yer alan olaylar daha sonra doğu ve batı mitolojisi gibi farklı mitolojilerde zamanla farklı anlamlar da taşımaya başlamışlardır. Benzer mitolojik olaylar farklı şekillerde yorumlanmaya başlanmıştır.⁵ Doğru ve batı mitoloji-

lerinde ayrımın yaşandığı coğrafya Joseph Campbell tarafından İran olarak tanımlanmaktadır.⁶

Sosyal yaşamın korunması ve sürdürülmesinde, sağlığın korunmasında ve geliştirilmesinde mükemmele ulaşmaya yönelik abı-hayat ya da ölümsüzlük tanımlarının yapılmasında eski inançlar daha sonraki tek tanrılı dinler içerisinde yer alan belirgin motifler olarak korunmuş görünmektedir. Korunan bu motifler ve antropolojik gelişim süreci güncel sağlık inançlarımızın temelinde bilinç düzeyinde ya da bilinç dışında yaşamaya devam etmektedir. Sağlığın korunması, geliştirilmesi, tanı ve tedavi ile rehabilitasyon süreçlerinde geçmişten gelen izlerin bilinmesi sağlıkla ilgili süreçlerin yönetiminde katkı sağlayabilir ya da en azından sürecin anlamlandırılmasında kullanılabilir.

İLKEL İNANÇLARDA TIBBİ UYGULAMALARIN BAŞLANGIÇ SÜRECİ

Tarih öncesi çağlardan itibaren yaşayan toplumlarda antik ya da eski sağlık inançları tıbbın geçirdiği beş ana evreye göre değerlendirilmelidir. Çünkü sağlık inançları bu evrelerden etkilenerek bu güne ulaşmıştır. Bu evreleri bilmek eski ve yeni sağlık uygulamalarını anlamaya yardımcı olacaktır.

Tıbbın geçirdiği beş ana evre:⁷

1. İçgüdüsel Evre: Yırtıcı hayvanlardan zarar görme, kesici bir cisimle yaralanma veya yağmur, soğuk gibi doğa olaylarına karşı içgüdüsel olarak kişinin kendini korumaya aldığı ilk dönemlerdir.

2. Ampirik Evre: Deneme-yanılma yolu ile zamanla edinilen tecrübelerle zehirli yiyecekler tüketmekten uzak durma, yaşadıklarından kendine pay çıkararak kişinin hayatını planladığı dönemdir. Bu dönem zamanla Şamanizm etkisinde kalarak Şaman evliyaların ortaya çıkmasıyla bu inançlar geniş coğrafyalara yayılmıştır.

3. Büyüsel Evre: Simgesel ve mistik üslup halk içinde daha gizemli ve cezbedici olmaya başladıkandan sonra bir takım kişilerce hastalıklar okuyup üfleme, muska yazma yoluyla iyileştirilmeye çalışılmıştır (Resim 1). Bu durum ocaklı diye tabir edilen kişiler ve onlardan el alanlarca hala günümüzde de devam etmektedir.⁸

RESİM 1: Asur'da 12 yy'a ait bir muska örneği (İstanbul Arkeoloji Müzesi).

4. Felsefi Tıp Evresi: Hastalıkların dört sıvı; kan, balgam, kara ve sarı safra arasında oluşan dengesizlik nedeniyle oluştuğuna, bu sıvıların her birinin artan ya da azalan oranlarının kendine özgü hastalıklara neden olduğuna inanılmakta ve bunlar arasındaki denge sağlanarak hastalıklar tedavi edilmektedir.⁹

5. Bilimsel Tıp Evresi: Artan tıbbi bilgi ve teknolojik gelişmelerle birlikte hastalıkların tedavisi hak ettiği noktalara gelirken önceki dönemlerde oluşturulmuş olan inanışların etkisi altında kalmaya da devam etmekte, azımsanmayacak derecede de alternatif tıp adı altında eski inançlar uygulanmaktadır.

Başlangıçta hastalıkların ortaya çıkmasında kötü ruhların bedeni ele geçirmesi şeklinde yapılan açıklamalar M.Ö. 3500-800 yıllarından sonra somut tıbbi bilgi birikiminin ortaya çıkmasıyla tıbbi uygulamalar yeniden şekillenmiştir.¹⁰

Kendisine saldıran düşmanla veya bir hayvanla mücadele ederken yaralanan tarih öncesi insan, bu olayı, gerçek nedenine bağlarken, başı-karnı ağrısına, bayılıp yere yıkılsa ve ağzından salyalar aksa buna şaşırır, neye uğradığını anlamaz. Yaşadıklarının doğal nedenlerden ileri gelebileceğini düşünmez. Hastalığın iyi olmayan, doğaüstü, kendine özgü adalet yaklaşımı olup öç almak isteyen bir güce bağlar.

İlkel insan hastalık nedenlerini dört şekilde açıklamıştır:⁷

Ortada dolaşan bir ruh veya cin, bir yolunu bulup insanın bedenine girer ve kişinin ruhunu bir köşeye iter. Ruh esir alınan insan “kurban” (hasta), tuhaf konuşma ve davranışlar sergiler. Bunu gören ilkel insan “Kendi ruhu olsa ona bu ızdırabı vermezdi. Öyleyse bu adamın içine kötü bir ruh girmiştir” diye düşünür.⁷

Hastanın Kendi Ruhunun Kaçıp Gitmesi: Hastalıklar, kötü bir ruhun dışarıdan insan vücuduna girmesi ile değil, kurbanın vücudundan ayrılıp kaçmasından ileri gelmektedir diye düşünülmektedir. Bu durumda insan, ruhu bedenine geri dönünceye kadar ölü gibi yerlere serilir. İlkel insan bu durumu kötü ruhun kaçıp gitmesi ile yorumlar. Oysa kişi bayılmış yada komaya girmiştir.⁷

Benzer şekilde romatizmal hastalığı olanların kol ya da bacaklarında bir yara açılarak burasının iltihaplanmasıyla rahatsızlığın buradan çıkıp gideceği beklenmektedir. Bu davranışın temelinde rahatsızlık oluşturan kötü ruhun bedenden ayrılması ile kişinin rahatlayacağı düşüncesi yatmaktadır.⁹

Bir Tabu'nun Çiğnenmesi: Kötü bir ruh, bir cin, ölü veya hayatta olan bir insanın veya hayvanın kötü etkisi ile hastalık oluşabileceği gibi, kişinin uygun olmayan bir davranışta bulunması, bir tabuyu çiğnenmesi ile de oluşabilir. Bu durumda ruhlar ya doğrudan doğruya veya sihirbazın marifeti ile öç alırlar.⁷

Sihirbazın Marifeti: Bazen de hastalık kötü bir güç veya yabancı bir objenin sihirbazın hüneri ile büyücülük veya sihir yoluyla insanın içine sokulmasıyla ortaya çıkardı.⁷

Ancak bütün hastalıkların dinsel veya büyüsel olarak ortaya çıkmadığı, yaşlılık, soğuk algınlığı, yorgunluk gibi durumlarda bir tıp adamı, şaman veya büyücü hekimin bakımını gerektiren durumlarla ruhlar ve kötü güçlerin neden olduğu hastalıklar arasında ayırım yapabiliyorlardı.⁷

Bu bilgiler M. Ö. 2500'e gelinmeden yazıya dokülmeye başlanmıştır.¹⁰ İlk metinler hem ruhsal hem de fiziksel süreçlerle ilgili bilgiler içermektedir. Daha organize bilgi aktaran semboller bundan sonraki süreçte gelişmiş ya da o ana kadar gelişenlere daha karmaşık anlamlar yüklenmeye başlanılmıştır.

Hekimliğin simgesi olan yılan “hayat ağacının beyi” anlamına gelen Sümer tanrısı “Ningışzida”nın sembolü olan bir sopaya sarılmış iki yılan Sümerlerden sonra Yunan mitolojisine geçmiş ve günümüzde hala kullanılmaktadır. Yılan sembolünün seçilme nedeninin yılanın deri değiştirebilmesi ile yenileme gücünden kaynaklandığı düşünülmektedir. Yenilenme ve tekrar tekrar ortaya çıkabilme ölümsüzlük anlamına gelmektedir.⁶ Yılanla birlikte simgelenen ay, doğum ve ölüm gizinin ilahıdır.

Bilinen ilk tıbbi metin; Sümerler’de hazırlanan 16x9,5 cm Nippur kalıntılarında çıkarılan ilaçların hazırlanma yöntemleri ve ilaç hazırlamada kullanılan maddelerden bahseden bir tablettir.¹¹ İlk yazılı ya da görsel kayıtların Sümer ve Mısır medeniyetlerinde bulunması nedeniyle bu dönem, sağlıkla ilgili o zamanki güncel bilgi birikimini izleyebileceğimiz ilk tarihsel gelişim dönemidir. Yazının gelişimden önceki dönemlerden bugüne ulaşan resimler ya da semboller yazılı metinlere oranla daha az açıklayıcı ve farklı yorumlara açık görülmektedir.

TÜRKLERDE İLK SAĞLIK İNANÇLARININ GELİŞİM SÜRECİ

Türklerde tedavi ile uğraşanlar ikiye ayrılır:

- “Kam” ya da “baksı” denen şamanlar
- “Acı” ya da “atasgun” adı verilen ilaç ve bitkilerle hastalıkları tedavi edenler

Türklerin Orta Asya’da geliştirdiği şamanlık kültürü Çin dışında Ural Altay bölgesinde Türkler dışında Moğollar arasında da yaygın olarak görülmektedir.¹² Buna göre on yedi kat gökyüzü ile yedi ya da dokuz kat yer altı arasında yer alan yeryüzü altındaki ve üstündeki katların etkisi altındadır. İyi ruhlar gökyüzü, kötü ruhlar ise yer altı katları arasında yer almaktadır. Tanrıların en ulusu dünya yaratılmadan önce daha her yer su iken var olan “Tengri”dir. Yerden dokuz dallı bir ağaç yaratan Tengri’nin bu ağacın her bir dalından farklı bir Türk boyunun çoğalmasına imkan sağlamış olduğuna inanılmaktadır. Bu ağacın kökü yeryüzünde iken dalları göğün katları arasına yükselmekte Tengri’ye ulaşmaktadır. Çok sayıda bu ve benzeri yaratılış efsaneleri bulunmaktadır. Bunlardan bazılarında Musevilik ve Budizm’den izler taşıyanları da var denilmektedir. İnsanlar en çok yer-su tanrılarına yakın olduğu için en kolay bun-

larla iletişim kurabilmektedir. İletişim yer-su tanrıları için aracıdır. Ancak göğün yüksek katlarına ulaşabilmek için ölmüş atalarının ruhlarından güç alan şamanlara ihtiyaç vardır.

KUTSAL KABUL EDİLEN GERÇEK ÜSTÜ VARLIKLARIN GÜNLÜK YAŞAMA ETKİLERİ

Şamanların yönettiği süreçler dışında her yerin bir yer-su iyisi vardır ve rahatsız edildiğinde bu iye rahatsızlığına sebep olan kişiyi huzursuz edebilmektedir. Örneğin zor bir dağ ya da su geçidinden geçen bir yolcu o yerin tanrısı için oluşturulmuş bir taş yığınının taş atar ya da bir ağaca bez bağlar. Kaza yapılan yere pirinç ya da benzeri bir yiyecek serpilmesi, para atılması o yerin iyisinin gönlünün alınarak insanlara zarar vermesini önlemek içindir. Bir kişinin açık havada bir yere işmeden önce destur diyerek izin istemesi de orada bulunan iyenin izinin alınmasına yöneliktir. İyelere hediyeler ve yiyecekler sunulması o bölgede yaşayanların daha sonra hayatlarında çeşitli zorluklarla karşılaşmalarını içindir. İyeleri doyurmak için havaya sütü un ile karıştırıp serpmek bu anlayışın ürünüdür.

Hastalığın iyileştirilmesi için hastanın yanına bir kurban getirilerek bunun daha sonra kesilmesinde de hastalığa yol açan kötü ruhun kurbanın bedenine geçirilip daha sonra kesilen kurbanın kemiklerinin yakılarak ya da gömülerek yok edilmesiyle bu ruhun ortadan kaldırılmasına yöneliktir. Şamanların bir görevi de evlerin, çadırların ya da yurtların kötü ruhlardan temizlenmesidir. Bu amaçla yapılan törenlerde okunmuş darının etrafa saçılması ile kötü ruhların uzaklaşacağı ve darının düştüğü yere iyi şans getireceği inancı günümüzde “darısı başınıza olsun” şeklinde yaşamaktadır. Antropologlar tarafından izlenen önce şamanlık inancının etkisindeyken daha sonra diğer tek tanrılı dinlere geçen kişilerin önemli olaylar karşısında eski inançları doğrultusunda ayinler ya da uygulamaları daha sonra devam ettirdikleri görülmektedir. Öyle ki bu kişiler yeni dinlerinde devam ettirdikleri bu uygulamalarla ilgili olarak hem şamanlık döneminde inandıkları tanrılardan hem de bundan haberi olursa zarar göreceklarine inandıkları yeni tanrılarından çekindiklerini belirtmektedirler.

Bedenin parçalarının bedenden ayrılma bile beden ile ilişkisini sürdürdüğü inancı pek çok inanışta görülebilmektedir. Bunun pratikteki sonucu herhangi bir bireye ait beden parçaları başka birinin eline geçerse bu parçalara yapılan büyüün parçaların ayrıldığı bireyde etki oluşturacağı inancıdır. Kesilen saç ya da tırnakların çöpe bile atılmayarak hiç kimsenin bilmediği bir yere gömülmesi, ya da yakılması gibi uygulamalar bu inanca bağlı uygulamalar olarak düşünülebilir. Uygurların yıldırım düşen yerde kurban kesmeleri, yemek yerken ateşe bir parça yiyecek atılması hep iyelerin tatmin edilmesine yönelik uygulamalardır. Her evin, ahırın ve ormanın, dağ-dere gibi doğal oluşumların kendine ait iyesi vardır.

Günümüzde kutsal kabul edilen kişilere ait eşyalara atfedilen güçte belki bu inanışla açıklanabilir. Kutsal yerler, kişiler ve eşyalardan sağlıkla ilgili beklentiler bazen farklı inançta bireyler için bile ortak olabilmektedir. Hatay'da Habib Neccar'ın hem Müslümanlar hem de Hristiyanlarca kutsal kabul edilmesi (Resim 2), İstanbul Büyükada'ya yine her iki dinden bireylerin toplanması bu tür olaylarda bireylerin inanç sistemlerinden çok inanma içgüdülerinden kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir.

Ölümlle ilgili inanışlara ait izler de halen görülebilmektedir. Ölüm Türklerde ölenin ruhunun kuş gibi uçup gitmesi ya da yer altı tanrılarınca ruhun kapılıp gitmesi şeklinde düşünülmektedir. Ölen kişinin ruhu şaman tarafından yer altına bir tören ile yollanmadıkça bedenden ayrılan ruh evde dolaşarak huzursuzluğa yol açacaktır. Günümüzde ölenin cenazesinin çalıştığı yer ve evi gibi hayattayken bulunduğu mekânları dolaştırdıktan sonra defnedilmesi ruhun dünyadan uzaklaştırılması amacıyla bilinç dışı bir eski inancın kalıtımı olarak düşünülebilir. Evini görmeden defnedilen bir cenaze daha sonra huzursuzluğa neden olabilecektir.¹² Orta Asya'da ölenin yakınları yüz ve kulaklarında kesiler oluşturmakta ve saçlarını kesmektedirler, bu uygulama ölene bir tür kurban verme şeklinde yorumlanmaktadır. Ölenin atı ve binek takımı beraberinde yiyecekler ile birlikte mezara gömülmektedir. Ölenin hayatta iken öldürdüğü her bir düşmanını temsilen bir taş heykel dikilirdi. Bu heykellerin ölüyü koruyacağına inanılırdı. Bu davranışlar ölümden sonrada hayatın devam ettiği inancının varlığını göstermektedir.

RESİM 2: Yahya ve Yunus (Yuhanna ve Pavlus) Türbesi (Antakya Habib-i Neccar Camii).

Ruhun bedenden ayrılması ile bunun yerine kötü ruhun gelip yerleşmesi hastalıkların tek olması da önemli nedenlerinden sayılmaktadır.¹³ Bu durumlarda bedenden ruhun uzaklaştırılması amacıyla şamanlar devreye girmektedir. Hastalığın çoğu kez bir suç oluşturan bir kural ya da tabuya karşı gelme nedeniyle olduğu inancı bulunmaktaydı. Bu durumda tedavi için büyü dışında iyi davranışlarda bulunulması ya da iyilikler yapılması da şamanlarca önerilmektedir. Esirleri serbest bırakma, sadaka verme bu tür iyiliklere örnek gösterilmektedir. Şamanlar iyileştirmenin özellikle toplumsal anlamda önemli olaylar ya da önemli kişiler tarafında yer alırken günlük olaylarda daha çok iyelerin hakimiyeti bunlara göre bireylerin tavır alışını ön plana çıkarmaktadır.

İyeler; yardımcı, koruyucu, kara, yer, gök, ev ya da ocak iyeleri gibi farklı gruplarda değerlendirilebilmektedir.¹⁴ Koruyucu iyelerden "Umay" çocukların ve loğusa kadınların koruyucusudur. Umay çocuk doğduktan sonra çıkan plasentadır. Bu nedenle doğum sonrası hiç ayak basılmayan bir yer bulunarak gömülür. Doğum sonrası yemek verilmesi Umay'ı memnun etmek içindir. Avarlarda Umay bir kuş şeklinde tasvir edilmektedir. Bu nedenle başa kuş konması ya da kuş pislemesi uğur sayılmaktadır. Kötü iyelerden "Erlik" yer altıyla ilişkilidir, kara iye olarak adlandırılır. Bunun kar-

şıtı ak iyledir. Siyah ve beyaz yün iplikten örülmüş kordonun insanlar, hayvanlar ve halı gibi kıymetli eşyayı kötülüklerden koruduğuna inanılmaktadır. Umay iyesinin zıddı olan “alkarısı ya da alkarası” iyesi sarı ve kara albastı şeklinde ortaya çıkan lohusaları ve yenidoğan çocukları albasması şeklinde etkilemektedir.¹⁵ Yatırlar ve çevresindeki her şey sahipli bilinmekte ve buradan şifa niyetine alınanlardan başka hiçbir şey eve getirilmemektedir. Yer iyelerinden “Taş” iyesinden ise ağrının kesilmesinde, öksürüklü çocuk tedavisinde, sarılıkta, kanamayı durdurmada yarar umulmaktadır.

Hastalıkların büyü yoluyla tedavisinden başka tedavide ampirik olarak kullanılan bitkiler bulunmaktadır.

SAĞLIK İNANÇLARININ GÜNLÜK YAŞAMA ETKİLERİ

Çeşitli inanışların ya da uygulamaların bireysel açıdan faydası kaygının giderilmesi, ölüm korkusunun azaltılması, adaletsizliklere tahammülü artırma, ayinsel karakterdeki eylemlerin sosyalliği artırması ile dayanışma ve gruba aidiyet duygusunu beslemesi gibi farklı gerekçeleri olabileceği düşünülmektedir.

İnsanların zihni emosyonel olarak korku verici sahneleri diğer görüntülere kıyasla çok daha hızla algılayacak ve daha uzun süre muhafaza edecek biçimde şekillenmiştir.¹⁶ Bu da bulaşıcı hastalıklar, kitle imha silahları, radyasyon gibi dramatik etkileri olabilecek olaylara karşı insanların daha

kısa sürede daha kapsamlı önlemler alırken, daha düşük düzeyde ama sürekli tehdit içeren olaylara karşı çok az ya da hiç önlem almamalarını açıklayabilir. Aterosklerotik süreç, sigara içiminin artarak biriken etkisi gibi yavaş ilerleyen tehditler kuş gibi dramatik etkisi olan ancak toplumun nispeten kısıtlı bir bölümünü etkileyen tehditlere göre çok daha az dikkate alınabilmektedir.

SONUÇ

Özetlemek gerekirse insanlığın var oluşundan bu yana sağlık her dönem boyunca ve her kültürde en önemli şey olarak görülmüş ve bir takım inanışların etkisi altında insanlar tarafından değişik uygulamalara maruz kalmıştır.

Tıp ilerlemesine rağmen hala eskiden gelen inançlar doğrultusunda bitkilerden ilaç yapmak, yatırları ziyaret etmek, muska yazmak/yazdırmak veya bir ocaklıya görünmek şeklinde uygulanan tedaviler günümüzde de devam etmektedir ve devam edecek gibi görünmektedir.

Tarih dönemleri boyunca medeniyetler, Şamanizm, Budizm, Musevilik gibi din ve inanışlardan etkilenecek bugüne kadar gelmiştir. Çoğu zaman zararsız olan bu inanışlar kaygının giderilmesi, ölüm korkusunun azaltılması, adaletsizliklere tahammülü artırma, ayinsel karakterdeki eylemlerin sosyalliği artırması ile dayanışma ve bir gruba ait olma duygusunu beslemesi gibi farklı gerekçelerle kişiye fayda bile sağlayabilir.

KAYNAKLAR

- Kottak CP. [Anthropology-An overview of Human Diversity]. Ankara: Ütopya yayınları; 2002. p.466-74.
- Cemil S. Tanrı Anlayışı. 1. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi; 1978. p.39-63.
- Gökay OŞ. Dede Korkut Hikayeleri. Kültür Bakanlığı Yayınları 252, Halk Kitapları:1. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi; 1976.p.1-47.
- Fiske J. Mitler ve mitleri yapanlar: Eski masal ve batıl inançların karşılaştırmalı mitoloji tarafından incelenmesi. Duran Ş, çeviri editörü. İlyaz İzmir Yayınevi Matbaası; 2006. p.34.
- Campbell J. Doğu mitolojisi. Emiroğlu K, çeviri editörü. 3. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi; 2003. 11-21.
- Campbell J. Batı mitolojisi. Emiroğlu K, çeviri editörü. 3. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi; 2003. p. 9-13.
- Uzel İ. Anadolu Tıp Tarihi'ne Giriş. İstanbul: Ege Yayınları; 2008. p.3-20.
- Barlas U. Safranbolu Tıp Tarihi Araştırmaları. İstanbul: Senfoni Matbaası; 2004.p.55-63.
- Mazicioğlu MM, Üstünbaş HB. Gaziantep'te Amerikan Board Tarafından Yürütülen Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinin Aile Hekimliği Açısından Değerlendirilmesi. TJFMP 2010; 4(2):8-11.
- Gündüz A. Mezopotamya ve eski Mısır; bilim, teknoloji, toplumsal yapı ve kültür. İstanbul: Buke Yayınları; 2002.p.300-11.
- Kramer SN. Tarih Sümer'de başlar. Koyukan H, çeviri editörü. Antropoloji/Arkeoloji/Mitoloji dizisi no: 8. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi; 1998. p.86-90.
- Radloff W. Türklük ve Şamanlık. Kültür dizisi Türk Tarihi 3. İstanbul: Örgün Yayınevi; 2008. p.15-105.
- Roux JP. Türklerin ve Moğolların Eski Dini. Kazancıgil A, çeviri editörü. 1. Baskı. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi; 2002. p.82-90.
- Kalafat Y. Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları; 1999. p.13-65.
- Eyuboğlu İZ. Anadolu İnançları. İstanbul: Derin Yayınları; 2007.p. 109-11.
- Christianson SA, Loftus EF. Remembering emotional events: the fate of detailed information. Cogn Emot 1991;5(2): 81-108.